

AZ ÚJABB ÁSATÁSOK EREDMÉNYEI.

ANEMZETEK öntudatában, annak kialakításában és hordozásában mindig fontos szerepe volt régi művelődésének, a belé vetett hitnek. Magunkra vonatkoztatva, régi kultúránk, ezenkívül szellemi és nemzeti értékeinknek a külföldön való propagálásában és elismertetésében is jelentékeny feladatot kell, hogy teljesítsen. A magyar kultúrának pedig egyik legfontosabb alkotó része a művészet. Régi irodalmunk mellett művészetünk a legutóbbi időkig meglehetősen elhanyagolt studium volt. És nemzetközileg is nagyrabecsült több kiváló építészeti, szobrászati, vagy festészeti alkotásunkról a magyar közvélemény keveset tud. Jó fogalmai vannak a középkori legenda-irodalomról, s nagy lelkesedéssel beszélünk a külföldi utazásaink alatt megismert művészeti emlékekről, de a magyar művészet kiváló alkotásait, a templomokat, várakat stb., melyekhez pedig annyi történelmi esemény fűződik, igen hiányosan ismerjük. Pedig kétségtelenül éppen olyan értékes alkotó elemei ezek a magyar művelődésnek, mint az irodalmi, zenei, vagy egyéb szellemi alkotások. S ha nagyrabecsüljük és szeretjük is az olasz, francia, vagy német művészeti emlékeket s tisztában vagyunk is azok egyetemes jelentőségével, tisztában kell lennünk azzal is, hogy a magyar művészetnek is számos egyetemes értékű alkotása van. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar művészet is a magyar szellem kifejezője, a magyar történelemnek pedig gazdag színezésű, élő illusztrátora. És tisztában kell lennünk azzal, hogy művészi kultúránk multjának ismerete és megbecsülése, a belőlük merítés nélkül nem sok joggal beszélhetünk művészetünk, általában kultúránk jövőjéről.

Tagadhatlan tény, hogy a magyar közvélemény az utóbbi évtizedekben érdektelenül haladt el a műemlékek mellett. Okát elsősorban a milléniumi kornak inkább a jelen, mint a mult iránt való érdeklődésében, a liberális történelemszemléletben s nem kis mértékben a háború utáni közállapotokban kell keresnünk.

Nem célunk most a közelmúlt és sok esetben a jelen mulasztásait felsorolni, de figyelmeztetnünk kell, hogy a magyar művészet kutatóira, ismertetőire, a tudományoson felül, de szilárdan arra épülő, a nemzeti öntudatot, gazdag szellemi és művészi multunkba vetett hitet formáló feladat hárul. Ennek a feladatnak a nagyságát az érti, aki tudja, hogy a magyarságnak mily nagy szüksége van arra, hogy a jelen küzdelmeiből kiutat találjon a multnál is, gazdagabb jövőbe.

Örvendetes tényként állapíthatjuk meg, hogy az újabb magyar történezs-, régész- és művészettörténezs-nemzedék már világosan látja és lehetőségeihez képest teljesíti is ezt a feladatát. A legfontosabb munkát ezen a téren a Műemlékek Országos Bizottsága végzi. Új feladatok kitűzése és megoldása jellemzi utolsó évi programját. Az előző évek kisebb eredményeivel szemben újabban a fontos leletek egész sorával lepte meg a magyar és külföldi tudományt s az egész magyar közvéleményt. A magyar értelmiség részéről tapasztalt nagyfokú érdeklődés, mellyel a mult évi ásatásokat figyelte,

meglepő bizonyítéka annak, hogy a hiba sohasem benne, hanem az irányítókban van.

A Bizottság természetesen nemcsak azokkal az emlékekkel foglalkozott, amelyek a honfoglalás után keletkeztek, hanem azokkal is, amelyek a magyarság előtt jöttek létre, s amelyeket részben még itt találtak őseink. Így új feladatául tűzte ki a római kori antik és ókeresztény emlékek fokozottabb feltárását és ismertetését, de kiterjesztette figyelmét a népvándorláskorra vonatkozó kutatásokra is. Az eddigi eredményekből ítélve az ásatások egészen új problémákat fognak felvetni a magyarság átalakulását, a nyugati társadalmi, állami és műveltségi életbe való bekapcsolódását illetően. A régészet nem lehet csak önmagáért való tudomány, hanem elsőrendű feladata, hogy a történettudománynak segítve, világot vessen a magyarság égető kérdéseire, amilyen pl. — egyet a sok közül kiragadva — a Kelet-Nyugat sokat vitatott és még többet félremagyarázott kérdőjele.

A magyar régészet a nemzetközi tudománynak régóta adósa a római limes magyarországi szakaszának feltárásával. De tartozik ezzel a római gondolatnak, a Pax Romana gondolatának is, amely megteremtette a mai civilizáció alapjait, s a kereszténység mellett az emberi kultúra legnagyobb kincseit hozta el a Duna medencéjébe.

A Műemlékek Országos Bizottsága tisztában volt ezzel a sokrétű feladattal. Kiépített programmal s a kiváló képzettségű fiatal régész- és műtörténész-generáció bevonásával látott a munkához. Ez magyarázza az alább vázolt gazdag eredményeket. Nagy Lajos és Paulovits István magyarországi limes egy-egy szakaszát tárták fel. Paulovits a Duna balpartjának Vác és Nógrádverőce közti szakaszán, barbár területen fekvő római erődöt ástott ki. A háromméter vastag falazatú, hatalmas erődítmény a barbárság állandó fékentartása mellett a feljűk irányuló kereskedelem lebonyolítására is szolgált. Emellett azonban fontos szerepe volt a római kultúra barbár területen való terjesztésében, amiről tanuskodnak a leletek. Hasonlóan jelentékesek Nagy Lajos ásatásai is, aki az *equincumi* zónában a *bivalyosi*, *derapataki* és *budakalászi* őrtornyokat, valamint a *szentendrei* tábort ásta ki. Megállapította keletkezési idejüket, miáltal fontos, új adatokat szolgáltatott a limes védelmének fejlődéséhez és a felbomlás folyamatához.

Új lendületet nyert a kereszténységnek magyarországi, honfoglalás előtti terjeszkedésére, s az itteni kultúra átalakulásában játszott szerepének megismerésére irányuló kutatás is. A pécsi sírkamrákhoz, a pécsi, sárisápi, kisdíópusztai és óbudai (Raktár-utcai) temető-kápolnákhöz, a fenéki és kékkuti bazilikákhoz, mint legnagyobb méretű és legjelentősebb csatlakozik a Marosi Arnold és Horváth Tibor által felásott *jónyepusztai* (Fehér megye) ókeresztény bazilika. Ez a régi Herculia területén talált nyugati típusú, öt hajós bazilika egyidőben keletkezett a legkorábbi itáliai ókeresztény templomokkal. Őnként következik belőle, hogy a kereszténységnek jóval korábban gyökeret kellett vernie Pannoniában, ha ebben az időben már ilyen nagyméretű templomra volt szükség. Részben már korábban, részben most előkerült emlékek és leletek alapján állíthatjuk, hogy a kereszténység az egész Pannonia területén elterjedt, s nem szorult Pécs és Szombathely falai közé, sőt hogy a kereszténység nem aludt ki a népvándorlás korában sem. Hogy a római kori emlékekből mi állott fenn épségben a honfoglaláskor, még pontosan körül nem írható. A közeli kutatások erre is bizonyára fényt fognak vetni. Bizonyos azonban már most is, hogy a magyarok kereszténység-

felvételében a több százados *multra* visszatekintő helyi tényezővel is számolni kell.

Középkori építészetünk több emléken is jelentős feltárások és helyreállítások történtek. Így a már korábban megkezdett *egri Szent János székesegyház* feltárása ez évben is tovább folytatódott. A középkori egri székesegyház érdekes példája az akkori építkezési módnak, de a történelem eseményeit is illusztrálja. Egy-egy templom évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül épült. A Szent János székesegyház először román templom volt, építése még Szent István korába nyulik vissza. A tatárjárás alatt megrongálódott templomot IV. Béla korai gótikus stílusban állíttatta helyre. A XV. században Dóczy Orbán és Bakócz Tamás egri püspök (1493—97.) körülötte egy sokkal nagyobb méretű, gótikus székesegyház építését indították meg. A török háborúk azonban megakadályozták a hatalmas terv teljes kivitelét, s a fölemelt falakat is nagyrészt elpusztították. Példa ez az építkezés arra, hogy a magyar szellem nyugalmasabb időkben a külfölddel minden vonatkozásban vetekedő alkotásokat hozott létre. Példa arra, hogy a sok áldozattal létrehozott saját kultúráját a nyugati kultúra védelmében a pusztulásnak kellett kitennie.

Nagy érdeme a Műemlékek Országos Bizottságának, hogy a XIII. századi *zsámbéki templom romjait* megmentette a költséges és hamis «kiegészítés»-től, s a modern műemléki elvek alapján, semmit hozzá nem téve, csak a megmaradt részeket konzerválja. A templomrom mellett előkerültek a régi kolostor maradványai, szépen faragott kövekkel és falfestménytöredékekkel. Hátra vannak még bizonyos feltárások és biztosítási munkálatok és az egésznek egyszerű, de a történelmi hangulatot meg nem változtató ligetben való tereprendezése, amit a Bizottság közeli programjába illesztett.

Csak az ősz folyamán fogtak hozzá a *diósgyőri vár* veszélyeztetett részeinek megerősítéséhez, s a több évre tervezett ásatási és helyreállítási munkálatokhoz. Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király pompás lovagvárának helyreállítása régóta foglalkoztatja a magyar közvéleményt és tudományt. Az ásatások rövid idő alatt is meglepő eredményeket hoztak. Így bizonyítást nyert, hogy a kassai kőfaragó és szobrászi iskola messze elágazó szerepet töltött be közép- és reneszanszkori művészetünkben. Kassai István Mátyás király megbízásából készítette az egyik újonnan feltárt terem gazdag faragású csillag-boltozatát.

A Bizottság programjának legfontosabb pontja az *esztergomi várhegyen* folytatott ásatások voltak. És ezek az ásatások hozták a leggazdagabb, minden várakozáson felüli, valóban szenzációsnak nevezhető eredményeket.

Alig volt fogalmunk eddig az Árpádok udvari életének helyéről, nem ismertük palotájukat, udvari épületeiket. Ez pedig igen fontos, mert minden valószínűség szerint innen sugárzott ki a magyar építészet és művészet irányítása. És most Esztergom, ahol a keresztény magyar királyság és az első magyar érsekség keletkezett, gazdag képet tár az olvasni és látni tudók elé.

Történelmünk sivárabb és durvább korszakaiban idekerült minden ásó föld eltávolítása után gazdagabb és gazdagabb lett a kép. Az Árpádok, a világtörténelem egyik legzseniálisabb uralkodó családja olyan palotában lakott, amely méreteiben és művészi kivitelében egyaránt bátran állítható a kor bármely fejedelmi, vagy királyi udvara mellé. Építéstörténetének pontos részleteit még nem ismerjük. Az ásatások csak a kezdet kezdetén vannak. Bizonyos azonban, hogy az építkezések még Géza korában megindultak s

új részek csatlakoztak hozzá mindaddig, amíg a török ostromok bé nem temették. A maradványok megerősítik a történelemből már ismert tényeket: a magyarság kulturális és politikai kapcsolatai elsősorban Itália és Franciaország, tehát a latin-nyugat felé irányultak.

A sok pusztítás ellenére is csodálatos épségben fennmaradt, s a XII. században III. Béla által emeltetett várkápolna architektúrája s plasztikai díszének nagy része, elsősorban gazdag félköríves záródású kapuzata s klászcizáló oszlopfői, valamint két belső oszlopfőnek — mint Gerevich Tibor megállapította — a francia vezetőmestert és magyar munkatársát ábrázoló önarckép-domborműve Dél-Franciaország felé mutat.

A kápolna gazdagon kiképzett román stílusú kapuja a kiindulási pontja lett annak a román kori magyar kapustílusnak, amelynek legszebb állomásai Zsámbék és Gyulafehérvár, s koronája a hatását külföldön — Bécsben és máshol — is éreztető jáki kapu. Más plasztikai díszek viszont a longobard kőfaragással mutatnak rokonságot.

A kápolna belső falfestmény-díszítése már határozottan az Itáliával való szoros kapcsolatainkról győz meg. A még a XII. századból származó geometrikus díszítés a római Cosmata család márvány-inkrustációs stílusát juttatja eszünkbe, míg a XIV. századi szibilla- és proféta-falképek, melyek a kápolna két oldalsó fülkéjében foglalnak helyet, a firenzei Orcagna iskola egyik tehetséges mesterének a kezére vallanak. A kápolna homlokzatát Vitéz János a XV. században tataroztatta és új, reneszansz stílusú ornamentikával látta el, amelynek azonban, sajnos csak kis töredéke maradt fenn. A kapu fölötti timpanonban ugyancsak XV. századi kiváló minőségű Madonna képet látunk. Gazdag faldíszek borították a beomlott diadalívet és a baloldali kisebb kápolnát, valamint a jobboldali sekrestyét is.

A kápolna mennyezete teljesen beomlott. Sok szép faragású töredéke azonban előkerült a föld alól. A kapu fölötti hatalmas oromrözsza, melynek átmérője négy méter, felsőrése elpusztult, de alsó fele tanuskodik az egész homlokzat pompás kiképzéséről.

A kápolna szorosan a várpalotához csatlakozott, amelybe a kápolna kapuzatához hasonló, de valamivel egyszerűbben képzett kapu vezetett. Az egyik felső teremben még egy kettős kapuzat került elő, amelynek boltívei a Porta Speciosára emlékeztetnek. Ez a kapu valamennyi között a legzebb és legdíszesebb.

A «castrum regale»-t IV. Béla 1256-ban az esztergomi érseknek adományozta, királyi székhelyét Székesfehérvárra tette át, amely eddig csak a királyi család temetkezési helye volt. Ettől kezdve a volt királyi palotában székeltek a primások, többek között Vitéz János, Mátyás király nevelője is, aki több helyreállítást végeztetett, de Bonfini tanúsága szerint új építkezések is fűződnek nevéhez. Valószínűleg az ő megrendelésére készültek az ősz folyamán feltárt egyik teremnek Filippino Lippi stílusában festett, a négy kardinális érenyt ábrázoló allegorikus falképei. Nem lehetetlen, hogy a képeket maga Filippino Lippi, a firenzei Quattrocento egyik legkiválóbb, lírikus lelkületű festője, Botticelli barátja és munkatársa festette. Filippino Lippiről tudjuk, hogy dolgozott Mátyás király számára is. Gerevich Tibor kimutatta, hogy a Nemzeti Múzeumban őrzött, eredetileg Budáról származó miseruhának a figurális díszje az ő rajza után készült. A falképek szerzőségéről azonban csak a további kutatás, beható stíluselemzés után lehet végleges véleményt alkotni.

A kápolnát az 1594—95. évi ostromok alatt temették el, míg a várpalota nagy része csak a XVII. század folyamán került a föld alá, s egyúttal a feledés homályába.

A Műemlékek Országos Bizottságának új ütemű, lendületes munkássága a magyar művészettörténetnek sok problémájára vet világot. Művészetünk eddig idegen hatásokkal magyarázott több emlékeről kiderült, hogy a helyi fejlődésnek egy-egy állomása. A magyar művészettörténet több fejezetét bizonyára újra kell írni, amikor ezek az ásatások befejeződnek, s időközben új kutatásokkal és eredményekkel fognak gazdagodni.

Nagy Zoltán.

A mult segítette és emelte létünket jelenlegi polcára; a haladás csak megváltozott élet; a jelen csak elváltozott mult. PROHÁSZKA.

Az igazi műveltség gyűlöletet támaszt a szolgaság ellen. MERESKOVSZKY.

Az isteni ifjúság mindig hitte és hiszi ma is, hogy könnyű dolog megújítani a világot. PANZINI.

A hívő azért tanul, hogy értse s azért akar érteni, hogy annál jobban szerethessen. MERCIER.

A hazugság olyan híd, amely nem támaszkodik partokra és mindjárt leszakad. TORMAY CECILE.

A földnek golyóbisán egy nemzet sem tehette magáévá a bölcseséget, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe nem huzta. BESSENYEI GYÖRGY.

Be kell ismernünk, hogy mindig önmagunkról beszélünk, ha nincs erőnk — hallgatni. ANATOLE-FRANCE.

Minden törekvésnek van végcélja, azaz olyan célja, amit már önmagáért akarunk elérni. ARISTOTELES.

A művészet szenvedély, amelyben még a gondolat is érzellemmel színeződik. A lélek pillanatnyi állapota, hangulata itt a döntő, amit nem lehet tudományos formulákba kényszeríteni. WILDE.